

III. Η ΨΥΧΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ

‘Η ένέργεια καὶ ἡ δρᾶσις εἶναι χαρακτηριστικὸν παντὸς ἐμβίου θντος, δι’ δὲ καὶ δὲ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ δὲ «ἡ ζωὴ ένέργειά ἔστι»¹. Καὶ τοῦ ἀνθρώπου σὲ θεμελιώδεις ἐκδηλώσεις εἶναι, ως εἴδομεν, ἔμφυτοι παρορμήσεις πρὸς δρᾶσιν. Κατάληξις τῶν παρορμήσεων τούτων εἶναι αἱ πράξεις.

‘Η ψυχολογικὴ μελέτη τῶν πράξεων ἀρχίζει μὲ τὸν Ἀριστοτέλην, βούτις ἐπιχειρεῖ νὰ τὰς διακρίνῃ, ἀναλόγως τῶν αἰτίων ποὺ τὰς προκαλοῦν. Ἀναφέρει ως τοιαύτα τὴν τύχην, τὴν φύσιν, τὴν βίαν, τὸ θέος, τὸν λογισμόν, τὸν θυμόν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν². Κατ’ αὐτὰ διακρίνει καὶ τὰ εἴδη τῶν πράξεων. ‘Η νεωτέρα ψυχολογία διακρίνει πράξεις ἀντανακλαστικάς, ἐνστικτώδεις, βουλητικάς καὶ καθ’ ξέν. ‘Ἐκ τῶν δμάδων τούτων αἱ δύο πρῶται ἔχουν ως κοινὸν χαρακτηριστικὸν τὸ ἀσυγείδητον τῆς ἐπιτελέσεως, ἐνῷ αἱ δύο τελευταῖαι ἔχουν κοινὴν τὴν βουλητικὴν ρίζαν μὲ μόνην τὴν διαφοράν, διτὶ αἱ καθ’ ξέν συνεχῶς ἐπαναλαμβανόμεναι κατήντησαν νὰ μή ἀπασχολοῦν τὴν βούλησιν.

A'. ΑΙ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΑΙ ΕΝΣΤΙΚΤΩΔΕΙΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

‘Αντανακλάσεις εἶναι αἱ αὐτόματοι ἀντιδράσεις τοῦ δργανισμοῦ εἰς ώρισμένα ἐρεθίσματα. Τοιαύται εἶναι ἡ συμίκρυνσις τῆς κόρης εἰς τὸ πολὺ φῶς, δὲ βῆδε πρὸς παρεμπόδισιν εἰσόδου ξένων ούσιῶν εἰς τὸν φάρυγγα, τὸ πτάρνισμα ἀπὸ ἀνάλογον ἐνόχλησιν τῶν ρινικῶν κοιλοτήτων, ἡ ἀπομάκρυνσις μέλους ἀπὸ θερμόν, γύρσον ἢ καταπιέζον ἀντικείμενον. Τούτο γίνεται μηχανικῶς ἀνευ οἰσαδήποτε συγειδήσεως. Αὗται ἔμφανίζονται καὶ εἰς τὸν ἀνθρώπον καὶ εἰς τὰ ζῶα.

‘Ἐξηριζομέναι αἱ αντανακλάσεις ἔχαρακτηρίσθησαν αἱ συναπτόμεναι μὲ ἀντιληπτικὰ στοιχεῖα παρεμβαλλόμενα μεταξὺ ἐρεθίσματος καὶ ἀντιδράσεως. ‘Ἐπι παραδείγματι δὲ σκολος τοῦ Pavlov, δοτις ἐκκρήνει σιελον μόλις ἀντιληφθῆται τὸν συναφῆ πρὸς τὴν λήψιν τῆς τροφῆς ἥχον ἢ φῶς, δρᾶ οὕτως. ‘Ἐν προκειμένῳ δημοσίᾳ ἡ πρᾶξις τοῦ ζώου δὲν προσδιορίζεται ἔξωθεν, δλλ’ ἔσωθεν, ἀπὸ τὴν ἀνάγκην πρὸς

1. Ἡθικ. Νικομ. X, 4, 10.

2. «Πάντα δοσα πράττουσιν ἀνάγκη πράττειν δι’ αἰτίας ἐπτά, διὰ τύχην, διὰ φύσιν, διὰ βίαν, δι’ θεος, διὰ λογισμόν, διὰ θυμόν, δι’ ἐπιθυμίαν». Ρητορ, Α 10 1369α 5 - 7.

τροφήν, έάν δὲ πληρωθῇ αὕτη παύει ἡ ἀντανάκλασις εἰς τὸ φῶς ή τὸν ἥχον. Πολὺ δλιγώτερον εἶναι δυνατόν νὰ υποστηριχθῇ, δτι δλαι αἱ ἀνθρώπινοι πράξεις εἶναι ἀπλῶς πολυπλοκώτεραι ἀντανακλάσεις τοῦ ἄνω τύπου.

Τροπισμοὶ ἀπεκλήθησαν ἢ προσέγγιστις ή φυγὴ μονοκυττάρων δργανισμῶν ἀπὸ ωρισμένας οὖσίας ή ἀπὸ τὸ φῶς (χημοτροπισμὸς - φωτοτροπισμός). 'Υπεστηρίχθη, δτι τὸ αὐτὸν ὑπόκειται ως βάσις καὶ εἰς τὰς δράσεις τῶν πολυκυττάρων δργανισμῶν, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, δτι εἰς αὐτοὺς ἐγένετο διαφοροποίησις τῶν κυττάρων καὶ ωρισμένα μὲν ἔξ αὐτῶν εἰδίκευονται εἰς τὸ νὰ δέχωνται ἐπιδράσεις, ἀλλα δὲ νὰ ἀντιδροῦν εἰς αὐτάς. Αἱ κινήσεις αὗται δμως δὲν εἶναι ἀπλαὶ μηχανικαὶ συνδέσεις. 'Η μονοκύτταρος ἀμοιβάς ἐλκύεται ἀπὸ ωρισμένας οὖσίας, τὰς δποίας περιβάλλει μὲ τὰ ψευδοπόδιά της.' 'Οταν δμως ἀντ' αὐτῶν τῆς ρίψουν κόκκους ἄμμου φεύγει. 'Επίσης καὶ ωρισμένα ἐμπόδια, ἀφοῦ προσκρούσῃ εἰς αὐτὰ μερικάς φοράς, τὰ ἀποφεύγει μονίμως, ἐκτελοθοα τὰς σχετικάς κινήσεις ἀφ' ἑαυτῆς.' 'Ο χημοτροπισμὸς ἄρα ή φωτοτροπισμὸς δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐρμηνείαν τῶν δράσεων.

'Ἐνστικτώδεις δράσεις εἶναι ἐνέργειαι διαφόρων ζώων, πολύπλοκοι, διεπόμεναι σαφῶς ἀπὸ ἐν σχέδιον. 'Η κατασκευὴ τοῦ βομβυκίου, τὸ κτίσιμον τῆς φωλεᾶς, ή ἀποδημία τῶν πτηνῶν εἰς θερμὰς χώρας, ή εἰδίκευσις ἔργων εἰς τὴν κυψέλην εἶναι ἐνέργειαι κατὰ σχέδιον, τὸ δποῖον δὲν εἶναι συνειδητὸν μέν, ἀλλ' ὑπάρχει ἐμφύτως γνωστὸν εἰς πᾶν νέον μέλος τοῦ εἶδους. Εἶναι πράξεις τυπικαὶ δμοιδμορφοὶ δι' ὅλα.

Αἱ δράσεις τοῦ ἀνθρώπου διαφέρουν ἀπὸ ταύτας, διότι κατευθύνονται ἀπὸ βούλησιν, χαρακτηριζόμεναι ως πράξεις. Μόνον εἰς παθολογικάς περιπτώσεις παραμένουν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν βαθμίδα τῆς ἐνστικτώδους δράσεως. Παράδειγμα οἱ ἐκ γενετῆς ἡλίθιοι. 'Επίσης παιδία ἀρπαγέντα καὶ τραφέντα ὑπὸ θηρίων παραμένουν εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην. Εἰς περιστάσεις τέλος θανασίμου κινδύνου δύνανται κανονικοὶ ἄνθρωποι νὰ περιπέσουν εἰς τὸν πρωτογονισμὸν καὶ νὰ ἐμφανίσουν **ψυχικὴν παλινδρόμησιν**, ως ἔδειξαν περιστατικὰ τῶν τελευταίων πολέμων.

B'. Η ΒΟΥΛΗΣΙΣ

α'. "Ἐννοια καὶ στοιχεῖα τῆς βουλήσεως.

Αἱ πράξεις μας ἔχουν μὲν τὴν ἀφετηρίαν τῶν εἰς τὰς ἐμφύτους παρορμήσεις μας ἀλλὰ συγχρόνως συνοδεύονται ἀπὸ συνειδησίν καὶ

κατεύθυνσιν. Διὰ τῆς πρώτης τὸ πρόσωπον βιοῦ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν δρμῶν, διακρίνει ταύτας ποιοτικῶς, καθορίζει μίαν ιεραρχίαν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων μεταξὺ τούτων καὶ δίδει διάφορον ὅξιαν εἰς ἑκάστην. Εἰς τὰς διαφόρους περιπτώσεις τῆς ζωῆς, δταν ἐμφανίζωνται δρῶσαι πλείονες τῆς μιᾶς δρμαί, τὸ πρόσωπον καθορίζει ποια ἐξ αὐτῶν θὰ προτιμηθῇ. Οταν λάβῃ τὴν ἀπόφασίν του, θέτει εἰς τὴν υπηρεσίαν τῆς προτιμηθείσης δλας τὰς ίκανότητας καὶ λειτουργίας τοῦ σωματοψυχικοῦ δργανισμοῦ, ἵνα ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς πράξεως ἡ πλήρωσις τοῦ προκριθέντος σκοποῦ. Η ίκανότης αὕτη τοῦ προσώπου 1ον νὰ κυριαρχῇ ἐπὶ τῶν δρμῶν του, 2ον νὰ καθορίζῃ ἑκάστοτε ποια ἐκ τούτων δέον νὰ προτιμηθῇ καὶ 3ον νὰ θέτῃ εἰς τὴν υπηρεσίαν τῆς προτιμηθείσης δλας τὰς λειτουργίας καὶ ίκανότητάς του, ἵνα πραγματοποιηθῇ, ἀποτελεῖ τὴν βούλησιν.

Η αὐτοκυριαρχία εἶναι ἡ πρώτη μορφὴ βούλησεως, ἡ καθορίζουσα ἄνθρακαν χώραν πραγματοποίησις τάσεώς τινος, ἄνθρακαν διθῆ ἀπάντησις εἰς ἐρέθισμα, ἢ θά γίνη καταστολὴ τούτων. Ακόμη καὶ κατὰ τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὑπάρχει βούλησις, καίτοι δὲν φαίνεται ἔξωτερικῶς πράξις τις.

Η ἔκλογὴ μιᾶς μόνον ἐκ πλείσινων συγκεκριμένων τάσεων ἀποτελεῖ ἑτέραν ἐκδήλωσιν τῆς βούλησεως, καθ' ἣν γίνεται προσήλωσις εἰς μίαν τάσιν καὶ παραμερισμὸς τῶν ἄλλων. Ενταῦθα φαίνεται σαφέστερον ἡ ἀπόφασις, ἥτις εἶναι δὲ καθορισμός, προβολὴ καὶ προτίμησις τοῦ ἐνός, κατασίγασις δὲ τῶν ἀντιθέτων. Εμφανίζεται δὲ σην βίωμα τάσεως, δὲ σην «fiat», καθὼς λέγει δὲ James, τὸ δποῖον εἶναι καὶ δὲ πυρὴν τῆς βούλησεως. Η συγκατάθεσις εἶναι ἀπάντησις δλοκλήρου τοῦ. Εγώ μας πρὸς τὸν ἔξω κόσμον, καθοριζόμενη ἀπὸ τὴν συνείδησιν δχι μόνον τῶν ἔξωτερικῶν δρῶν καὶ σχέσεων, ἀλλὰ καὶ τοῦ δλου ἔσωτερικοῦ μας κόσμου.

Η ποσότης συνειδήσεως κατὰ τὴν ἀπόφασιν προσδιορίζει καὶ τὸν βαθμὸν καθαρότητος τῆς βούλησεως. Ούτος ποικίλλει εἰς τὰ διάφορα πρόσωπα ἀναλόγως τῆς ψυχικῆς δλοκληρώσεως των. "Εχομεν δμῶς παραλλαγάς ἀκόμη καὶ εἰς πρόσωπα, ἀτινα φθάνουν περιοδικῶς εἰς τὴν πλήρη αὐτοκατεύθυνσιν. Η ἔρευνα τῶν κινήτρων τῶν πράξεων ἀποκαλύπτει, δτι ταῦτα δύνανται νὰ εἶναι ἐπιφανειακὰ ἢ βαθύτερα. Δυνάμεθα πολλάκις νὰ ἔχωμεν ὀσάφειαν περὶ τῶν βαθύτερων κινήτρων τῶν πράξεων, δπως ἀλλοτε ἔχομεν σην αὐτοματισμὸν κατὰ τὰς πράξεις.

Η ἔκτελεσις εἶναι τὸ ἀκολουθοῦν τὴν ἔκλογὴν στάδιον βούλητικῆς ἐκδηλώσεως. Κατ' αὐτὴν ἔχομεν σχηματισμὸν ἐνός δυναμικοῦ κέντρου περὶ τὸ προτιμηθέν, ἐπιστρέψασιν ἔσωτερικῶν ψυχικῶν δυνά-

μεων και δράσιν ἔξωτερης πρὸς ἀναζήτησιν και εὑρεσιν τῶν μέσων τῶν μελλόντων νὰ πραγματοποιήσουν τὸ ἀποφασισθέν.

‘Η βιόλησις δὲν εἶναι μία ἐπὶ μέρους λειτουργία, ως διδάσκει ἡ ψυχολογία τῶν στοιχείων, ἢ τριχοτομοῦσα τὴν ψυχὴν εἰς νόησιν, συναίσθημα και βιόλησιν, ἀλλ’ εἶναι ἔκφρασις τῆς δράσεως τοῦ συνδλού τῆς προσωπικότητος. Ἐντεῦθεν δὲ χαρακτηρισμὸς και ἡ ἀξία τῶν διαφόρων προσώπων συμπίπτει μὲ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς βουλήσεως των και τὰς πράξεις των. Ἐπίσης ίδιαίτεραι ἀσθένειαι τῆς βουλήσεως δὲν υπάρχουν, ως ἐπίστευεν δὲ Ribot. Ἐκεῖνο τὸ δποῖον δομάζομεν ἀνωμαλίαν τῆς βουλήσεως εἶναι υπερβολὴ ἢ ἔλλειψις ἐπὶ μέρους στοιχείων τῆς προσωπικότητος, ἢ διαταραχὴ τῆς θλητῆς δργανώσεως της.

‘Ἐκάστη ἀπόφασις και πρᾶξις δὲν εἶναι προϊὸν τῶν γοητικῶν μας μάνον δυνάμεων, τῆς ἀντιλήψεως, κρίσεως και συλλογισμοῦ, ως διδάσκει δὲ ‘Ορθολογισμὸς. Ἡ προσωπικότης ως ούγολον αἰσθανόμενον κατ’ ίδιον τρόπον τὰς ἀξίας και παρορμήσεις, ἀποφασίζει περὶ τοῦ πρακτέου, ἢ δὲ νόησις και εὐφυΐα ἔξευρίσκουν τὰ μέσα πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ληφθείσης ἀπόφασεως και βοηθοῦν διὰ τὴν καλλιτέραν προσαρμογὴν εἰς τοὺς δρους τοῦ περιβάλλοντος. Ἐχομεν ἐμφύτως τὴν δύναμιν τῆς ἐκλογῆς και προτιμήσεως, ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῶν προτιμωμένων.

‘Η προτίμησις και Ἱεραρχία τῶν δρμῶν και ἀξιῶν δὲν εἶναι ἀπλοῦς ἀντικατοπτρισμὸς ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ἀξιολογίας τῆς κοινωνίας, ως ἐδίδαξάν τινες. Τὸ νέον ἀτομὸν κατὰ τὴν δλοκλήρωσιν τῆς προσωπικότητός του εύρισκον ἐν τῇ κοινωνίᾳ μίαν Ισχύονταν Ἱεραρχίαν τὴν προσοικειότατι, ἐφ’ δσον βλέπει, δτι αὕτη ἀνταποκρίνεται εἰς τοὺς ἔσωτερικούς του πόθους ως προσώπου, ἀλλως τὴν ἀπορρίπτει. Συχνὰ δταν ἔχῃ ἀρκετὴν ψυχικὴν δύναμιν ἔξανιστατι, ἐπαναστατεῖ κατ’ αὐτῆς και ζητεῖ τὴν ἀντικατάστασιν της.

‘Ως μὴ δρθῆν θεωροῦμεν και τὴν γνώμην, δτι ἡ βιόλησις πηγὴν ἔχει τὴν συγκίνησιν. Κατ’ αὐτὴν πᾶσα ἐντύπωσις ἢ παράστασις προκαλεῖ συγκίνησιν, ἢ δποία ἔχει διπλῆν μορφὴν, συναίσθηματικήν, τὴν ψυχικὴν συγκίνησιν, και κινητικήν, τὰς ἀντανακλαστικὰς κινήσεις. Αι ἀντανακλαστικαὶ αὖται κινήσεις εἶναι, λέγουν, ἐκεῖναι, αἱ δποῖαι φθάνουν εἰς πρᾶξεις και ἐνεργείας. ‘Ως εἴδομεν δμως ἀνωτέρω, αἱ σπουδαιότεραι πρᾶξεις και ἀπόφασεις ἔχουν τὴν πηγὴν τῶν πολὺ βαθύτερον ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς συγκίνησεως. Ἡ βιόλησις δὲν εἶναι «κόρη τοῦ πάνου», ως ἔλεγεν δ Wundt, ἀλλὰ κόρη τῆς ἀξιολογικῆς συνειδήσεως, ἢ δποία εἶναι Ικανὴ νὰ αἰσθάνεται ἀξίας πέραν τοῦ διφελίμου και τῆς ζωτικῆς ἀνάγκης, και νὰ τὰς πραγματοποιῇ ως

αύτοσκοπούς. Ή δέισις εἶναι δὲ «έρως» ἐν Πλατωνικῇ ἐννοίᾳ. Εἶναι βεβαίως οὕτος τέκνον τοῦ Πόρου καὶ τῆς Πενίας, ἀλλὰ κατευθύνεται πρὸς πλείονα πράγματα διαφέροντα κατὰ ποιότητα. ‘Υπάρχουν «ἀναβαθμοὶ τοῦ ἔρωτος», ύπάρχει ποιοτικὴ διάκρισις τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς.

Μόνον προβαθμίς βουλήσεως εἶναι ἡ δρᾶσις ἢ ἀκολουθαίσσα ἀμέσως συναισθήματα. Ἐλλείπει ἐξ αὐτῆς τὸ στάδιον τῆς ἐκλογῆς. Ἐπίσης ἐλλιπής βούλησις εἶναι ἡ ἔχουσα τὸ στοιχεῖον τῆς ἐκλογῆς καὶ ἀποφάσεως, ἀλλὰ μὴ φθάνουσα μέχρι τῆς δράσεως. Δρᾶσις δμῶς, ως εἴπομεν, εἶναι καὶ ἡ ἀπόφασις νὰ μὴ ἀπαντήσῃ τις εἰς ἐν ἐρέθισμα ἡ μίαν κατάστασιν. Ἀντιθέτως οὐδόντως ύπάρχει βούλησις, δταν ἡ συμβαίνουσα δρᾶσις ἐπιτελήται κατόπιν μιμήσεως, ἢ ύποβολῆς, ἢ ἐν βρασμῷ ψυχῆς, δτε ἔχομεν ἀπώλειαν τῆς κυριαρχίας τῆς βουλήσεως ἐπὶ μίαν δρμήν. Δὲν ύπάρχει τέλος βούλησις, δταν ύπάρχῃ δρᾶσις καθ' ξειν δημιουργηθεῖσα εἰς τὰς περιπτώσεις πράξεων δμοιομέρφως ἐπαναλαμβανομένων πολυχρονίως. Ο καθ' ξειν ἐγκληματίας, δ ἐθισθεὶς ύπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸ κακὸν υἱὸς τοῦ κλέπτου, τοῦ ἀλήτου τοῦ ληστοῦ δὲν ἔχουν βούλησιν.

Τὸ τελευταῖον θέμα μᾶς μεταφέρει εἰς τὸ μέγα πρόβλημα τῆς ἔλευθερίας καὶ τῆς εὐθύνης.

β'. ‘Η ἔλευθερία καὶ ἡ εὐθύνη.

Τὸ φαινόμενον τῆς βουλήσεως διερευνᾶται δχι μόνον ύπὸ τῆς Ψυχολογίας, ἀλλὰ καὶ ύπὸ τῆς Ἡθικῆς καὶ τῆς Ὀντολογίας. Τὸ σημεῖον ἐπαφῆς τῶν εἶναι τὸ τῆς ἔλευθερίας ἐκλογῆς καὶ τῆς εὐθύνης.

Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ παραδοχὴ τῆς ἔλευθερίας ἦτο τι αὐτονόητον, ἀφοῦ δ ἄνθρωπος ἥδυνατο νὰ τίθεται ἀντιμέτωπος ἀκόμη καὶ ἔναντι τῆς μοίρας, ως διεσάφησεν ἡ ἀρχαία τραγωδία. Ἐπειτα ἡ ίδεα τοῦ λόγου, τοῦ δποίου εἷμεθα φορεῖς, ἔξυπακούει τὴν ἔλευθερίαν καὶ τὴν εὐθύνην. Ρητῶς ἀποφαίνεται ἐπὶ τοῦ θέματος δ Σωκράτης κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ μύθου τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου περὶ τοῦ Ἡρακλέους, ως εύρεθέντος ἅμα τῇ ἐνηλικιώσει του πρὸ τοῦ διλήμματος νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν φωνὴν τῆς Ἀρετῆς ἢ τῆς Κακίας. Τοῦτο, τονίζει, τοῦ συνέβη εἰς τὴν ἡλικίαν, καθ' ἥν οἱ νέοι γίνονται «αὐτοκράτορες»¹.

Ο Πλάτων τόσον εἰς τὴν Πολιτείαν² δσον καὶ εἰς τοὺς Νό-

1. Ξενοφ. Ἀπομνημονεύματα II, 1, 21 - 34.

2. Εἰς τὸν μύθον περὶ μετενσάρκωσεως τονίζει, δτι ἐκάστη ψυχὴ «αἰρεῖται βίον εἴτε χρηστὸν εἴτε πονηρόν», δτι «αἰτία ἔλομένου, θεός ἀναίτιος» (ι'

μους¹ προβάλλει ρητῶς τὴν ὑπαρξίν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἄρνησις τῆς ἐλευθερίας ἀγεφάνη κατὰ πρῶτον ἐπὶ θρησκευτικοῦ πεδίου περὶ τὸ 411 μ.Χ.) δτε δὲ οὐαύγουστινος, καταπολεμῶν Ιδέας τοῦ Βρετταγοῦ Μοναχοῦ Πελαγίου, καθ' ᾧς ὁ ἀνθρωπος δύναται νὰ σωθῇ διὰ τῶν ιδίων του πράξεων, ὑπεστήριξεν εἰς σειράν ἔργων του², δτι μόνον διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς χάριτος δυνάμεθα νὰ ἐπιτελῶμεν τὸ ἀγαθόν, διότι μετά τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα ἀπωλέσαμεν τὴν ἐλευθέραν βούλησιν. Τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἐπανέλαβεν δεύτερον δὲ Καλβῖνος (1509 - 1564) διδάξας τὸ δόγμα περὶ προορισμοῦ (prae-destinatio).

Αἱ πρόδοι τῆς νεωτέρας Φυσικῆς ἐνεφάνισαν τὸ θέμα ἀπὸ ἐπιστημονικῆς πλευρᾶς. Αὕτη διεπίστωσεν, δτι ἡ ἀρχὴ τῆς αἰτιότητος διέπει μὲ ἀπόλυτον ἀναγκαιότητα πάντα τὰ ἐν τῇ φύσει συμβάντα. "Ηρχισεν δθεν νὰ ἐπεκτείνῃ ταύτην καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τὰς δποίας δὲν ἥδύνατο νὰ νοήσῃ ως ἐκφευγούσας τῆς καθολικῆς ταύτης νομοτελείας. Φιλοσοφικῶς δινεπτύχθη τοῦτο ὑπὸ τῶν Spinoza, Hume καὶ τῶν υλιστῶν Condillac, La Mettrie καὶ Hollbach.

Ο Kant εἰς τὴν «Κριτικὴν τοῦ Πρακτικοῦ Λόγου» ἔλαβε μίαν ἐνδιάμεσον θέσιν ἐναντὶ τοῦ προβλήματος. Εἰσάγει μίαν διαστολὴν τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας, εἰς τὸν δποῖον ίσχύει ἡ κατηγορία τῆς αἰτιότητος, ἀπλῶς όμως ως μορφὴ συλλήψεως τῆς ἐμπειρίας, ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς νοήσεως καθ' ἐαυτὴν. Εἰς τὸν δεύτερον τοῦτον, λέγει, ἀνήκει τὸ 'Εγώ μας. Τὸ νοοῦν 'Εγώ προσδιορίζει ἐαυτό. 'Ἐπομένως εἶναι ἐλεύθερον. Αἰτιότης, λέγει, ὑπάρχει παντοῦ εἰς τὴν φύσιν, ἐπομένως καὶ εἰς τὰς πράξεις μας. Μὲ τὴν διαφορὰν μόνον, δτι ὁ ἀνθρωπος διὰ τῆς βουλήσεως του θέτει αὐτὸς ἀρχικὰ αἴτια δδηγοῦντα εἰς πράξεις. Κάμνει ἀπολύτους ἐνάρξεις. Τὰ αἴτια ταῦτα εἶναι οἱ σκοποὶ του, οἵτινες δροῦν ως αἴτια κατευθύνοντα τὰς ἐνεργείας του. 'Ἐνῷ εἰς τὴν φύσιν ὑπάρχει ἡ μηχανικὴ αἰτιότης καὶ σύνδεσις αἴτιου καὶ αἴτιατοῦ, δ ἀνθρωπος εἶναι ἐν κέντρον, τὸ δποῖον θέτει αἴτιας ἢ κατευθύνει τὰς ἐν τῇ φύσει³.

Οτε δὲ 19ος αἰώνει εἰδε τὴν κολοσσιαίαν ἀνάπτυξιν τῆς Φυσικῆς,

617 Ε) καὶ δτι «ἐπιμελητέον... μαθεῖν... τὸν βελτίων ἐκ τῶν δυνατῶν ἀεὶ πανταχοῦ αἰρεῖσθαι (618 Σ).

1. «Τῆς γενέσεως τὸ ποίου τινὸς ἀφῆμε τὰς βουλήσεσιν ἐκάστων ἡμῶν τὰς αἴτιας» (ι' 904 Σ).

2. Τὰ σχετικὰ ἔργα του εἶναι: «De meritis et remissione peccatorum», «De gestis Pelagii» καὶ «De gratia Christi et peccato originale».

3. Παραβ. Kant I., Kritik der praktischen Vernunft Reclamausgabe, σελ. 51 - 61.

έπιστευσεν ἔτι περισσότερον εἰς τὴν καθολικότητα τῆς Αἰτιοκρατίας (Determinismus). Αἱ πράξεις μας, ἐδιδάχθη, γεννῶνται ἀπὸ δρῶντα αἴτια. “Οταν τὰ γνωρίσωμεν δυνάμεθα νὰ τὰς προείπωμεν, δπως ὁ ‘Αστρονόμος προλέγει τὸν χρόνον καὶ τὸ σημεῖον ἐμφανίσεως ἐνὸς ἀστέρος. ‘Η Φυσιολογία καὶ Βιολογία ἐνίσχυσαν τὴν Φυσικήν εἰς τὴν ἀντίληψιν ταῦτην, ὑποστηρίξασαι, δτι, δταν γνωρίζωμεν τὴν ἴδιο-
συγκρασίαν, τὴν κληρονομικότητα καὶ τοὺς δρους ζωῆς ἐκάστου προσώπου, δυνάμεθα νὰ προείπωμεν μὲ μεγάλην ἀκρίβειαν τὰς πράξεις του, διότι αὗται προσδιορίζονται ἀναγκαῖως ἐκ τῶν παραγόντων τούτων.

‘Η ἀνάπτυξις τῆς Κοινωνιολογίας ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ προ-
βλήματος τῆς ἐλευθερίας. [‘Υπεστηρίχθη, δτι ἐλευθέρα βιόλησις δὲν ὑπάρχει, διότι τὰ πλήθη πράττουν εἴτε ἐπηρεαζόμενα ἀπὸ τοὺς ἔξω-
τερικοὺς δρους καὶ περιστάσεις, εἴτε κατὰ μίμησιν, εἴτε κατὰ συνή-
θειαν μηχανικῶς γεννηθεῖσαν, εἴτε ὑποβαλλόμενα ἀπὸ Ισχυρὰ ἄτομα,
εἴτε προσδιορίζόμενα ἀπὸ τὴν παράστασιν ἀμοιβῆς ἢ ποινῆς, εἴτε
ἀκολουθοῦντα τὴν ἐκάστοτε κοινὴν γνώμην, τὴν τόσον μεταβαλλό-
μένην διὰ τῆς προπαγάνδας. Τέλος τὰ δεδομένα τῆς Κοινωνικῆς Στατιστικῆς περὶ ἐγκλημάτων, αὐτοκτονιῶν, γεννήσεων, θανάτων,
γάμων, διαζυγίων, τὰ ἔχοντα παραλλήλως βαίνοντα αἴτια, μαρτυ-
ροῦν, εἶπον, κατὰ τῆς ἐλευθερίας.

‘Υπέρ τῆς ἐλευθερίας καὶ κατὰ τῆς Αἰτιοκρατίας τοῦ 19ου αἰώ-
νος ἐτάχθη ὁ Bergson τὸ 1888 διὰ τοῦ ἔργου του «Essai sur les don-
nées immédiates de la conscience». Οὗτος τονίζει, δτι ἡ ψυχική μας ζωὴ δὲν εἶναι σειραὶ χωρισταὶ, ποσοτικῶς ἐκφραζόμεναι, ἀλλὰ μία αὕξησις ποιοτικὴ μὲ ίδιαν ύφην ἐν ἐκάστῃ στιγμῆς. Τὴν ἐλευθε-
ρίαν, τονίζει ὁ Bergson, ἔχει ἡ ψυχή μας τοσοθιο μᾶλλον, δσον ἡ ἐλευθερία δημιουργίας ἀποκαλύπτεται εἰς τὴν δλην ζωήν, ἀποτε-
λοῦσαν μίαν «evolution créatrice», ὡς ἀναπτύσσει εἰς τὸ δμώνυμον
ἔργον του.

‘Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸν Bergson ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τάσσεται ἡ σημερινὴ ψυχολογικὴ ἔρευνα. Αὕτη διαπιστοῖ, δτι ἔχομεν πρά-
γματι τὰ βιώματα τῆς ἐκλογῆς, τῆς κρισίμου δρας, τῆς ἀποφάσεως. Πᾶς τις γνωρίζει, δτι ταῦτα δὲν εἶναι ψευδαίσθησις, δπως ἐπίσης καὶ τὰ βιώματα τῆς τύψεως, τοῦ ἐλέγχου, τῆς μεταμελείας. ‘Ακόμη καὶ ἡ Γνωσιολογία δὲν δύναται νὰ παρίδῃ τὴν σημασίαν των, ἀφοῦ ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει πᾶσα ἀπόφανσις, δχι μόνον περὶ πρέποντος, ἀλλὰ καὶ περὶ ἀληθίας καὶ ψευδοῦς, κατακυροῦται δι’ ἐνὸς βιώματος βεβαιότητος.

‘Η εύθυνη εἶναι ἡ οὖσα τῆς ψυχῆς μας καὶ εἶναι ἀμεσον δεδο-

μένον τῆς σύνειδήσεως. "Οτι δ ἀνθρωπος δέχεται τὸν καταλογισμόν, δτι ἐπιδοκιμάζει ή ἀποδοκιμάζει, δτι μεταμελεῖται καὶ ἀναγνωρίζει τὴν πλάνην του, δτι ἐκτιμᾷ, δτι ὑπόσχεται, δτι συμβουλεύει εἶναι μαρτυρίαι περὶ τοῦ δυνατοῦ τοῦ ἐλευθέρως πράττειν. Μόνον ἐν σημείον δέον νὰ διασαφηθῇ, δτι δ βαθμὸς ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης εἶναι ἄλλος δι' ἔκαστον ἀτομον." Ο παῖς μέχρι τοῦ 14ου ἔτους ὑποβάλλεται. 'Ο ἀσθενής, δὲν βρασμῷ ψυχῆς καὶ δὲν συγχύσει δρῶν δὲν ἔχουν αὐτοκυριαρχίαν καὶ καθαρότητα ἐκλογῆς.' Ο ἡλιθιος ἐπίσης ἔχει μόνον τὰς κατωτέρας δρμάς τῆς ἀρχαΐκῆς σφαίρας, στερούμενος τὰς ἀνωτέρας. 'Ο ψυχασθενής, εἴτε ἀνήρ εἴτε γυνή, δέχεται εύκολωτερον τὸν ἐπηρεασμόν. 'Ο κυριευθείς ἀπὸ ἐν πολυχρόνιον πάθος ἐπίσης. Πάντα ταῦτα δμώς δὲν μαρτυροῦν περὶ γενικῆς ἀνυπαρξίας τοῦ αὐτεξουσίου.

Οι ισχυρισμοὶ τῆς Κοινωνιοκρατίας καὶ τῆς Στατιστικῆς, δτι οἱ ἀριθμοὶ εἶναι κατὰ τοῦ αὐτεξουσίου δὲν εύρισκουν συνεχῆ δικαιωσιν. Τὸ ἀτομον δύναται νὰ λάβῃ τρόπους τοῦ πράττειν ἐτοίμους ἀπὸ τὴν κοινωνίαν, ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀκολουθεῖ δουλικῶς. Αὐτὸ ἐν τέλει ἀποφασίζει, ἐάν θὰ τοὺς ἐκτελέσῃ ή οχι. Δύναται, ἐάν θέλῃ νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν «ρουτίναν» καὶ τὴν ὑποβολήν, δύναται νὰ εὕρῃ ἐντός του τὴν δύναμιν ἐκλογῆς καὶ νὰ οἰκειωθῇ ἐκεῖνα μόνον τὰ στοιχεῖα τῆς κοινῆς γνώμης, τὰ δποῖα ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς τάσεις του. 'Απὸ τὰ βάθη ἐκάστου ἀνθρώπου δύναται νὰ ἀναπηδήσῃ εἰς σπινθήρ, δστις δύναται νὰ προκληθῇ εἴτε δι' ἐνδός ἀξιολογικοῦ κηρύγματος, εἴτε δι' ἐπιμόνου αὐτοεμβαθύνσεως, κατόπιν τῆς δποίας ἀπαλλάσσεται τῆς τέφρας, τὴν δποίαν ἀπαρτίζουν προλήψεις, Ιδέαι τοῦ συρμοῦ, πάθη, συνήθειαι, ἐπηρεασμοί, ὑποβολαί. Τότε αἰσθάνεται ἔαυτὸν αὐτόνομον τόσον περισσότερον, δσην ποσότητα βουλήσεως καὶ αὐτοευθύνης δύναται νὰ προβάλῃ. Οὕτω ἀνακύπτει τὸ θέμα βαθμίδων βουλητικότητος, τὸ δποίον χρήζει διασαφήσεως.

γ'. Μορφαὶ καὶ βαθμίδες βουλήσεως.

Γνωρίσματα χαρακτηρίζοντα τὴν ἀρτίαν βούλησιν εἶναι πλείονα. 'Η πρωτοβουλία καὶ ἀνεξαρτησία εἶναι τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν, ή προθυμία ἀναλήψεως εὐθύνης καὶ ή λῆψις θέσεως εἰς νέας περιστάσεις. 'Αντίθετὸν του εἶναι η κατὰ μίμησιν πρᾶξις, ή ὑποβολή, ή προσαρμογὴ εἰς τὰς περιστάσεις, εἰς δ.τι κάμνουν οἱ ἄλλοι, ή μοιρολατρεία, τὸ νὰ παρασύρεται τις ἀπὸ τὸ ρεύμα.

'Η ισχὺς βουλήσεως εἶναι ἐν δεύτερον χαρακτηριστικόν. Εἶναι ή ὑπερνίκησις κλίσεων, ἀδυναμιῶν, ἐμποδίων, στερήσεων, πειρασμῶν,

βασάνων. Εἶναι ἡ ἀνδρεῖα ἐν κλασσικῇ ἐννοίᾳ. Ἀντίθετόν του εἶναι ἡ δειλία, ἡ υποχωρητικότης, ἡ ψυχασθένεια.

Ἡ ἀκολουθία ἀποτελεῖ τρίτην βουλητικὴν ἰδιότητα. Εἶναι ἡ δμοία ἀπόφασις εἰς δμοῖας περιπτώσεις, ἡ ἀπορρέουσα ἐκ τῆς ὑπάρξεως ἀρχῶν. Τὸ δὲ ἀντίθετόν της εἶναι ἡ ἀναρχία καὶ ἀνακολουθία.

Ἡ ταχύτης ἀποφάσεως ἔγκειται εἰς τὴν ἄνευ μακρῶν ταλαντεύσεων λῆψιν θέσεως. Τὸ δὲ ἀντίθετόν της εἶναι ἡ διστακτικότης καὶ ἀναβλητικότης. Ἐπιτεινομένη αὕτη ἐμφανίζει τὸ στοιχεῖον τοῦ παθολογικοῦ, χαρακτηριζομένη διὰ τοῦ δρου ἀβουλία.

Ἡ διάρκεια καὶ ἡ ἐπιμονὴ μέχρι πραγματοποιήσεως τοῦ ἀποφασισθέντος ἀποτελεῖ ἄλλο γνώρισμα ἀρτιότητος. Τοῦτο δὲν συμπίπτει πρὸς τὴν ἴσχυν τῆς βουλήσεως, διότι ἡ τελευταῖα δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἐπιτελῇ προσκαΐρως θαύματα, ἀλλὰ μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου νὰ χαλαρώθῃ καὶ νὰ ἐκλίπῃ τελείως. Ἡ κόπωσις λόγῳ πολυχρονίων δυσχερειῶν εἶναι συχνὸν φαινόμενον. Ἡ σημερινὴ ζωὴ ἀκριβῶς λόγῳ τῆς συμπλοκῆς πλήθους παραγόντων ἀπαιτεῖ τὴν ὑπαρξὶν τοῦ στοιχείου τῆς διαρκείας βουλήσεως εἰς τὰ πρόσωπα.

Τὴν ἀρτιότητα τῆς βουλήσεως ὡς πρὸς τὰ ὡς ἄνω χαρακτηριστικὰ δλοκληρώνει τὸ πρόσωπον διὰ τῆς συνεχοῦς ἀσκήσεως. Ἡ ὑπαρξὶς δυσχερειῶν κεντρίζει τὴν βιούλησιν, ἐνῷ ἀντιθέτως ἡ εὔκολος ζωὴ καὶ ἡ ἀνυπαρξία προβλημάτων τὴν καθιστᾷ χαλαράν καὶ ἀτονον. Οἱ διακριθέντες εἰς τὴν ζωὴν, δταν ὀριμάζουν, εὐλογοῦν τὰς δυσχερείας, ἐνῷ οἱ ὑπερευνοηθέντες ἀπὸ πρωτίμους καλάς εύκαιρίας καὶ δρους αἰσθάνονται βραδύτερον τὴν ἔλλειψιν τῆς διὰ τῶν ἐμποδίων προπονήσεως. Ἐνδυνάμωσιν γεννοῦν ἡ παρόρμησις καὶ διδασκαλία, τὸ παράδειγμα καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἐπιτευγμάτων.

Ἡ εἰς τὴν ζωὴν λῆψις θέσεως καὶ ἀποφάσεως δὲν ἔχει πάντοτε σαφήνειαν κινήτρων, οὐδὲ διὰ τὸν ίδιον τὸν ἀποφασίζοντα. Συχνὰ ὑπάρχουν ἀποφάσεις καὶ πράξεις ἐκ καθαροῦ ἐγωΐσμοῦ, διὰ τὰς δποίας εύρισκομεν εύλογοφανεῖς ἐρμηνείας καὶ ἐπικλήσεις εύγενεστέρων κινήτρων. Μόνη ἡ εἰλικρίνεια πρὸς τὸν διαυτόν μας δύναται νὰ τὰς ὑπερνικᾷ. Τοῦτο δμως οὔτε πάντοτε οὔτε διὰ πάντας εἶναι εύχερής, διότι ἡ ἀπόφασις ἔρχεται συνήθως ὡς ἀπάντησις εἰς μίαν βιουμένην καὶ οὐχὶ εἰς μίαν ἀντικειμενικὴν κατάστασιν.

"Αλλη βουλητικὴ ἰδιότης εἶναι ἡ γένεσις αὐτοματισμῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ικανότης ἐλέγχου τούτων. Πλήθος πρᾶξεων συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένων δὲν μᾶς ἀπασχολεῖ μὲ τὴν ταλάντευσιν τῆς ἐκλογῆς καὶ ἀποφάσεως, ἀλλ' ἐπιτελεῖται μηχανικῶς. Ἡ μηχανικότης εἶναι ἐν στοιχείον οἰκονομίας τοῦ ψυχισμοῦ μας. "Ηδη ἀπὸ τοῦ

παρελθόντος αἰώνος δ Γάλλος Ψυχίατρος Janet εἶχε παρατηρήσει¹, δι τὸ πνεῦμα μας ἔχει δύο μορφὰς ψυχικῆς ἐνέργειας. Πρώτη εἶναι ἡ ἐνέργεια συγθέσεως, ἥτις ἐνώνει πολυάριθμα στοιχεῖα εἰς ἐν μόνον φαινόμενον διάφορον τῶν συνθετικῶν μερῶν. Τούτο λαμβάνει χώραν δχι μόνον εἰς τὴν νόησιν ἀλλ' εἰς δλας τὰς λειτουργίας, ἀκόμη καὶ τὴν αἰσθησιν. Ἡ συνείδησίς μας εἶναι ἀέναος δημιουργία καὶ ἀνοδος ἀπὸ συνθέσεις τῆς αἰσθήσεως εἰς συνθέσεις συγκινήσεων, γενικῶν ἰδεῶν, ἐκουσίων πράξεων. Ο παῖς δ σχηματίζων τὸ πρώτον μίαν ἀντίληψιν, μίαν καλλιτεχνικὴν ἢ θρησκευτικὴν συγκίνησιν, πραγματοποιεῖ μίαν δημιουργίαν, μίαν σύνθεσιν. Δευτέρου τύπου ἐνέργεια εἶναι δ ἀντοματισμός, καθ' δν αἱ ἀπαξ γενόμεναι συνθέσεις δὲν καταστρέφονται, ἀλλὰ τείνουν νὰ ἐπαναληφθοῦν, εἴτε ὡς ἀνάπλασις παραστάσεων εἴτε ὡς πρᾶξις κατὰ συνήθειαν.

Ἡ μηχανικότης ἀποτελεῖ τὸν ἀντίστοιχον πόλον τῆς δι' ἀντανακλάσεων ἐνέργειας. Ἐνῷ δμως εἰς τὰς ἀντανακλάσεις πρόκειται περὶ στοιχειωδῶν πράξεων τῆς κατωτέρας ψυχικῆς σφαίρας, αἱ ἔξεις εἶναι κάτι διάφορον. Εἶναι μία σύντμησίς βουλητικῆς προσπαθείας, ἀκόμη καὶ διὰ συνθετώτερα προβλήματα ἔχοντα τυποποιηθεῖσαν λύσιν. Μόλις δμως ἢ στερεότυπος ἔκτέλεσίς των διαταραχθῆ, ἐπανεμφανίζεται ἢ βιούλησίς εἰς τὴν ἀνεπτυγμένην μορφὴν της μὲ τὰ στάδια ἐκλογῆς καὶ ἔκτελέσεως κατόπιν προσπαθείας. Εἰς τὴν δδὸν περιπατώ μηχανικῶς, ἀλλὰ μόλις συναντήσω ἐν φράγμα ἢ δρυγμα, συλλογίζομαι πῶς θὰ τὸ ὑπερβω καὶ ἀποφασίζω ἀλλον τρόπον ἐνέργειας.

Ἄλλου τύπου διαφοροποίησις τῆς βουλήσεως εἶναι ἡ ἐπιθυμία. Εἶναι μία ἄμεσος ἐπιδιωξίς πραγματοποιήσεως οὐχὶ λόγῳ ἐπαναλήψεως καὶ ἔξεως, ἀλλὰ πείρας τοθ εὔαρέστου. Αὐτόματον ἐμφάνισιν ἔχουν ἐπίσης αἱ ἐπιθυμίαι αἱ ἀκολουθοθεστέρας ἀνάγκας, βιολογικάς. Ὑπάρχουν δμως καὶ αἱ ἐπιθυμίαι αἱ ἀκολουθοθεστέρας τὴν εὐχάριστον ἐμπειρίαν, τὴν κτηθεῖσαν κατόπιν προσπαθείας καὶ «μετὰ λόγου». Διὰ τοθ πολιτισμοῦ αἱ ἐπιθυμίαι αύξανονται ἀπεριορίστως εἰς ποικιλίαν. Ἡ πρὸς αὐτὰς ἔκδοσις γίνεται συχνὰ εἰς βάρος τῶν βασικῶν ἀναγκῶν, λόγῳ ἐπηρεασμοῦ τῶν μαζῶν διὰ τῆς προπαγάνδας, τῆς μιμήσεως καὶ τῆς ὑποβολῆς.

1. Janet P., L'automatisme psychologique Paris 1889, σελ. 485 - 486.

Γ'. Η ΠΡΟΣΟΧΗ ΚΑΙ Η ΨΥΧΙΚΗ ΕΓΡΗΓΟΡΣΙΣ

‘Η βούλησις περιλαμβάνει τὴν ἀπόφασιν καὶ πραγματοποίησιν δράσεων. “Ἐκαστον πρόσωπον δὲν δύναται νὰ ἐπιδέσται συγχρόνως εἰς πλειονας σκοπίμους ἐνεργείας. Διὰ νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς προτιμηθείσης δέον νὰ ἀπαλλαγῇ πάσης ἄλλης καὶ νὰ προσέξῃ τὴν μίαν καὶ μοναδικὴν ταύτην. Προσαχθὲντος ἀκριβῶς εἶναι ἡ κυριαρχία ἐν τῇ ψυχῇ ἐνδές καὶ μόνου ψυχικοῦ στοιχείου, εἴτε δρμῆς, εἴτε συναισθήματος, εἴτε βουλήσεως, εἴτε νοητικῆς τινος λειτουργίας.

‘Η ψυχολογία τῶν στοιχείων περιελάμβανε τὴν προσοχὴν μεταξὺ τῶν γνωστικῶν λειτουργιῶν. Πλὴν δμως ἡ ἴδια ωμολόγει, δτι ἔχομεν πολλὰ εἴδη προσοχῆς, δπως πρακτικὴν προσοχὴν, θεωρητικὴν, συναισθηματικὴν, βουλητικὴν, ἀντιληπτικὴν, μνημονικὴν, κριτικὴν, φανταστικὴν κλπ. ‘Εξητάζετο ἐπίσης ἴδιαιτέρως ἡ ἔντασις καὶ ἡ διάρκεια τῆς προσοχῆς. ‘Ἐν τῇ πραγματικότητι δμως ἐπρόκειτο διὰ τὴν ἔκάστοτε ἔντασιν καὶ διάρκειαν τῆς ἐπακρατούσης δρμῆς, ἢ τῆς λειτουργίας τῆς ἐξυπηρετούσης τὴν δρμήν. “Ἀλλώστε τὸ ἀνεγνώριζεν ἡ παλαιὰ ψυχολογία, ἀφοῦ ἐξήρτα τὴν προσοχὴν ἐκ τοῦ διαφέροντος, ἐκφράζουσα μὲ τὸν δρόν τοῦτον τὴν ἔκάστοτε δρῶσαν ἐμφυτον δρμήν. “Οταν λέγωμεν, δτι τις δὲν προσέχει, ἢ ἐπιπολαίως προσέχει, ἢ πάσχει διάχυσιν προσοχῆς, τοῦτο εἶναι ἐκδήλωσις μικρᾶς ἐνεργητικότητος μιᾶς δρμῆς, ἢ συγχρόνου ἐμφανίσεως πλειόνων δρμῶν καὶ ἀναγκῶν, ἐκ τῶν δποίων δμως ούδεμία ἐπικρατεῖ πλήρως. Προσοχὴ είς τι εἶναι ἡ ἀφοσίωσις τοῦ ἀτόμου εἰς ὃν πρᾶγμα, ἢ φαινόμενον, ἢ κατάστασιν ἡ δποία ἔχει ἀξίαν δι' αὐτό.

‘Η προσοχὴ δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς σαφηνείας τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἐρεθισμῶν, ως ἐδιδασκεν ἡ ψυχοφυσική. Εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ προσέξω ζωηρούς ἐρεθισμούς καὶ ἀντιθέτως νὰ ἐνδιαφερθῶ δι’ ἄλλους ἀσθενεῖς, ἐπειδὴ οὗτοι ἔχουν σημασίαν δι’ ἐμέ. ‘Η ψυχοφυσικὴ ἐπεδείκνυεν ὑπέρμετρον ζῆλον νὰ καθορίσῃ τὰ φυσιολογικὰ παράλληλα καὶ τοὺς σωματικοὺς δρους τῆς προσοχῆς. “Αφινεν δμως νὰ τῆς διαφεύγῃ αὐτὴ ἡ ούσια τοῦ ἐξεταζομένου φαινομένου.

‘Η προσοχὴ ἀποτελεῖ τὸν δρόν ὑπάρξεως καὶ ἐμφανίσεως πλειόνων ἐκδηλώσεων. Εἶναι μία ἐτοιμασία τῶν δργάνων μας καὶ λειτουργιῶν μας πρὸς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ κόσμου, εἴτε τοῦ ἐσωτερικοῦ εἴτε τοῦ ἐξωτερικοῦ. Κατὰ τὴν ὅφην τῆς αὕτη εἶγαι ψυχικὴ ἐνέργεια συγγενής πρὸς τὴν βούλησιν. Μίαν δμολογίαν περὶ τοῦ βουλητικοῦ χαρακτῆρος τῆς μᾶς περέχουν αἱ περὶ γενέσεως αὐτῆς θεωρίαι. ‘Η μὲν ψυχολογία τοῦ Ἐρβάρτου τὴν ἐχαρακτήριζεν ως ἱκανότητα νὰ

παρεμποδίζη ώρισμένα στοιχεῖα, δημοσιεύοντας τόπους ανέλθουν εἰς τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεως. "Άλλοι τὴν περιέγραφον ως ἐν συναίσθημα προσπάθειας, νὰ γίνουν σαφῆ μόνον ώρισμένα στοιχεῖα. Εἶγαι ή θεωρία παρεμποδίζεται τῶν παραστάσεων, δηλαδὴ περὶ ἐνεργείας ψυχικῆς. 'Η θεωρία τῆς έτοιμασίας ή στηρίξεως, ή τονίζουσα, δτι, διαν προσέχω, έτοιμαζω τὰς λειτουργίας μου, ἵνα δεχθοῦν εύκόλως ἐντυπώσεις ή νὰ ζωοποιήσουν τὰ ἴχνη τῶν παλαιῶν, δμιλεῖ ἐπίσης περὶ ψυχικῆς ἐνεργείας. 'Η θεωρία τῆς δδοποιήσεως (Balinting), καθ' ἥν διὰ τῆς προσοχῆς ἐν ἔρεθισμα υποβοηθεῖται νὰ εὕρῃ τὴν δδὸν ἀπὸ τῆς περιφερείας εἰς τὸ κέντρον διὰ τῆς έτοιμασίας δδοθ προηγουμένως χαραχθείσης ύπὸ τῆς πείρας, εἴτε προσαρμογῆς τοῦ δργανισμοῦ δι' υποδοχὴν ἔρεθισματος, πάλιν ἐνέργειαν υπονοεῖ. Τὴν προσοχὴν γεννοῦν αἱ ἔμφυτοι παρορμήσεις μας εἴτε διεγειρόμεναι ἀπὸ ἔρεθισματα ἔξωθεν, εἴτε ἐνέργοποιούμεναι ἔσωθεν λόγῳ τοῦ δυτολογικῶς καθωρισμένου χρόνου ἔμφανίσεώς των.

"Αναλόγως τοῦ ἀντικειμένου τῆς διακρίνεται ἡ προσοχὴ εἰς ἔξωτερικήν ή ἔσωτερικήν. 'Εξωτερικὴ προσοχὴ εἶναι ή αἰσθητική, πρὸς ἄλλους, τόνους, γεύσεις, μορφάς, κινήσεις, ή ἀντιληπτική πρὸς διάκρισιν τῶν πραγμάτων, ή ἐνεργητικὴ πρὸς ἐπιτέλεσιν πράξεων διὰ προσαρμογῆς τῶν ἔξωτερικῶν μέσων εἰς σκοπούς. 'Εσωτερικὴ προσοχὴ εἶναι ή ἀναφερομένη εἰς μνημονικά στοιχεῖα, εἰς ἐννοίας, κρίσεις καὶ ουλλογισμούς, εἰς ἑκτιμήσεις καὶ διακρίσεις ἀξιῶν καὶ σκοπῶν, εἰς ἀποφάσεις πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ προτιμωμένου, εἰς συγασθηματικάς βιώσεις. "Αρα δὲν ἔξυπηρετεὶ μόνον γνῶσιν.

Τὸ ἀντίθετον τῆς προσοχῆς εἶγαι ή δισταγματικής καὶ διάχυσις. 'Ο οοφός ἔρευνητής χαρκτηρίζεται κοινῶς ως σφηρημένος. Τοῦτο δημοσιεύεται κοινῶς τὸν μέγιστον βαθμὸν σαφηνείας ἐνδὲς ψυχικοῦ γεγονότος, τὸ δποῖον νοεῖται ως καταλαμβάνον τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεώς μας. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ εἰς τὴν δπτικὴν λειτουργίαν συμβαίνοντα ή συνείδησίς μας νοεῖται τότε ως περιλαμβάνουσα δύο ζώνας. Μίαν δπου δλα εἶναι σαφέστατα καὶ ἔτεραν περὶ αὐτήν, δπου διαμορφούνται ἀσαφεῖς ψυχικαὶ ἐνέργειαι.

"Ἔτερα χαρακτηριστικά τῆς προσοχῆς εἶναι ή ἔντασις καὶ ή ἔκτασις. 'Η ἔντασις γεννᾶ τὸν μέγιστον βαθμὸν σαφηνείας ἐνδὲς ψυχικοῦ γεγονότος, τὸ δποῖον νοεῖται ως καταλαμβάνον τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεώς μας. Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ εἰς τὴν δπτικὴν λειτουργίαν συμβαίνοντα ή συνείδησίς μας νοεῖται τότε ως περιλαμβάνουσα δύο ζώνας. Μίαν δπου δλα εἶναι σαφέστατα καὶ ἔτεραν περὶ αὐτήν, δπου διαμορφούνται ἀσαφεῖς ψυχικαὶ ἐνέργειαι.

Έκτασις είναι ή ίκανότης νὰ περιλαμβάνῃ εἰς μίαν χρονικήν στεγμήν ήν ή περισσότερα ψυχικά στοιχεῖα. Αὕτη είναι ἐκ φύσεως στενή σχετικῶς. Αἱ γενόμεναι ἔρευναι κατέδειξαν ὅτι: 1ον. Μόνον μία σκέψις, μία βουλητική ἐνέργεια, ήν μόνον συναίσθημα δύνανται νὰ ἀπασχολοῦν τὴν προσοχήν μας. 2ον. Ἀντιληπτικά στοιχεῖα δύνανται νὰ συνυπάρχουν περισσότερα· ἔως 6 λέξεις, ή ἀριθμοί, ή σύμβολα. 3ον. Κινήσεις ἀποβάσαι ἔξεις δύνανται νὰ συνυπάρχουν περισσότεραι, π.χ. σύγχρονος κίνησις χειρῶν, ποδῶν, ὁφθαλμῶν. 4ον. Δύνανται νὰ συνυπάρχουν δύο ἑτερογενῆ στοιχεῖα, π.χ. μία σκέψις καὶ ἦν συναδευτικὸν συναίσθημα, ἀκρόασις ἀσματος καὶ θέα τοπίου, πόνος μέλους καὶ θέαμα, ἀκρόασις διαλέξεως καὶ ἀντίληψις παρισταμένων. Οὐχί δμως δύο σκέψεις, δύο συναίσθηματα, δύο ἀντίληψεις, δύο διαλέξεις.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΤΑΞΙΔΙΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣΗ: ΕΠΙΚΑΘΗΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΤΑΞΙΔΙΩΝ

Η διάρκεια τῆς προσοχῆς είναι χαρακτηριστικὸν διάφορον καὶ τῆς ἐντάσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως; Αὕτη ποικίλλει κατ' ἄτομα, ἀλλ' ἔχει καὶ ἦν μέσον δριον. Κατὰ τὴν ἀκρόασιν μαθημάτων, λόγων, διαλέξεων ή προσοχή εἰς ἦν καὶ τὸ αὐτὸ δέμα δὲν διαρκεῖ πέραν τῶν 45 - 50'. Μόνον ἐὰν ἀλλάξῃ τὸ δέμα ή δ διμιλητής, είναι δυνατὸν νὰ ὑπερβαθῇ τὸ δριόν τούτο. Μία δμως μετακίνησις δρῶν γεννᾶται ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ πράγματος καὶ τῆς φυσιολογικῆς καταστάσεως τοῦ ὑποκειμένου.

Η εὐστροφία ή σροσαρμοστήτης συνίσταται εἰς τὴν ίκανότητα νὰ μετακινῇ τις τῆς προσοχῆς του ἀπό ἦν δέμα εἰς ἄλλο. Αὕτη είναι μεγαλυτέρα προκειμένου περὶ ἀντιληπτικῶν στοιχείων καὶ μικροτέρα προκειμένου περὶ βουλητικῶν καὶ θυμικῶν.

Η ίκανότης πρὸς ἐκδήλωσιν ψυχικῆς ἐνέργειας διὰ τῆς προσοχῆς είναι διαρκής, ή ἐξαπόλυσίς της δμως δύνανται νὰ προκαλήται εἴτε ἐκουσίως εἴτε ἀκουσίως μας. Τὸ ἐνδιαφέρον είναι δ πρῶτος καὶ βασικὸς δρός γενέσεως προσοχῆς. Ἐντεύθεν πολλὰ πρόσωπα προσέχουν ἔκαστον ἄλλα πράγματα, τελείως διάφορα μεταξύ των. Εἰς ἐντομολόγος π.χ. καθήμενος εἰς συντροφιάν καὶ βλέπων νὰ πετᾷ ἦν σπάνιον ἐντομον ἀπορροφᾶται ἐξ αὐτοῦ, ἐνῷ οἱ ἄλλοι, ἀκόμη καὶ ἐὰν είναι ἐπιστήμονες, οὐδὲ βλέμμα τοῦ ρίπτουν. Τὸ πολὺ νὰ προσέξουν τὸν ἐντομολόγον, τὶ τοῦ συμβαίνει. Ἀκριβῶς ἐὰν θέλωμεν νὰ προσέχουν τοὺς λόγους καὶ τὰ ἔργα μας, πρέπει ταῦτα νὰ ἐνδιαφέρουν τοὺς ἄλλους. Τοῦτο είναι τὸ ἄλφα καὶ τὸ ώμέγα πάσης κοσμικότητος, πάσης ρητορικῆς καὶ πάσης κοινωνικῆς δράσεως.

Τὸ νέον ἐλκύει ἐπίσης τὴν προσοχήν. Τὸ ἀσύνηθες πορσελκύει τὰ πλήθη. Τοῦτο γνωρίζει ἡ διαφήμισις καὶ τὸ τονίζει μὲ τοὺς τρόπους τῆς.

Τὸ αιφνίδιον καὶ τὸ μὴ ἀναμενόμενον ἀσκεῖ ἐπίσης ἔλειψη ἐπὶ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΤΑΞΙΔΙΩΝ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ Κ.Τ.Π.
2006

τῆς προσοχῆς. 'Η **εντασις** ἐπίσης τοῦ ἔρεθισματος δρᾶς διεγερτικῶς. 'Ομοίως ἡ **ρυθμικὴ ἐναλλαγὴ** καὶ μελετημένη ἐπανάληψις.

'Η **έκουσια προσοχὴ** δύμας ἀναπληρώνει πάντα τὰ ἀνωτέρω. "Οταν θέλω, προσέχω ἀκόμη καὶ μὴ ἔνδιαφέροντα πράγματα, π.χ. Ἐνα πληκτικὸν δημιλητήν. Δύναμαι ἐπίσης νὰ ὑπερνικήσω ἄλλα ἀρνητικὰ στοιχεῖα, δικαὶος θόρυβον, ἔλλειψιν ἀνέσεων, ἐνοχλήσεις ἐκ τοῦ δργανισμοῦ, κάματον, ἀδιαθεσίαν, πεῖναν, ψυχος, δυσάρεστον συναίσθηματικὴν κατάστασιν. Αὕτη προσαρμόζει τὸ σῶμα εἰς τὰς ἀνάγκας της. 'Εκεῖθεν καὶ αἱ σωματικαὶ ἐκδηλώσεις αἱ συνοδεύουσαι τὴν προσοχὴν. Αὕται εἶναι προσήλωσις τοῦ βλέμματος, σύσπασις τοῦ μετωπικοῦ μυδοῦ μὲ δριζοντίους ρυτίδας κατὰ τὴν ἔξωτερικὴν προσοχὴν καὶ καθέτους κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν, ἐλαφρὰ ἐπιβράδυνσις τῆς ἀναπνοῆς, ἐπιτάχυνσις τῆς κυκλοφορίας καὶ ὑπεραιμία τοῦ ἐγκεφάλου. 'Εκεῖθεν καὶ ἡ κόπωσις ἐκ τῆς γενέσεως ὠρισμένων ἀλλοιώσεων εἰς τὸν χημισμόν μας.

Δ'. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΨΥΧΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΦΗΝ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΜΑΣ

'Η δρᾶσις ως τμῆμα ζωῆς περιλαμβάνονταν καὶ παράστασιν, ἥτοι σχέδιον καὶ σκοπόν, καὶ συναίσθημα προσπαθείας καὶ συγκέντρωσιν πρὸς ἐκλογήν, ἀπόφασιν καὶ ἐμμονὴν πρὸς πραγματοποίησιν ἔξαρταται ἀπὸ τὸ καθέκαστον ἄτομον, τὸ δποῖον πραγματοποιεῖ τὴν καθ' ὅλας τὰς φάσεις ταύτας ἐκδηλώσιν ως ἀτομικὸν ψυχισμόν.

'Ο ψυχισμὸς ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια ως τι αὐτόνομον καὶ ἀμεσον ἔξενιζεν ἄλλοτε τὴν Φυσιοκρατίαν. 'Ἐπι τῶν ἡμερῶν μας δύμας αἱ διαπιστώσεις περὶ δυναμικῆς ὑποστάσεως καὶ αὐτῆς τῆς ὅλης ἡμβλυναν τὰς σχετικὰς ἐπιφυλάξεις. 'Ο ψυχικὸς βίος ἀναγνωρίζεται πλέον, δτι ἀποτελεῖ μίαν ἴδιαιτέραν μορφὴν ἐνεργείας, ἀφοῦ εἶναι ἐμπειρικῶς δεδομένον, δτι πᾶν νεογέννητον ἄτομον ως πρώτας ἐκδηλώσεις ἐμφανίζει κινήσεις καὶ δράσεις καὶ δτι ἡ συνείδησίς του ἔξυπνᾳ διὰ τῆς βιώσεως τῶν ποικίλων προσπαθειῶν, ποὺ καταβάλλει. 'Η ψυχὴ εἶναι καθαρὸς δυναμισμὸς (*actus purus*), ἀλλ' ἄλλης ποιότητος καὶ πλούτου ἀπὸ τὸν δυναμισμὸν τῆς ὅλικῆς σφαίρας. "Οπως δύμας εἰς τὴν ὅλην ὑπάρχουν σταθερότητες χαρακτηριστικαὶ, οὕτω καὶ εἰς τὴν ψυχήν.

'Η ἔννοια ψυχισμὸς χρησιμοποιεῖται πρὸς ἔκφρασιν πάσης ἀνθρωπίνης ἐκδηλώσεως. 'Υπὸ τὸ δνομά του ἔκφραζεται καὶ ἡ σωματικὴ δύναμις καὶ ἡ ἀντοχὴ εἰς ἐργασίαν καὶ ἡ νευρικὴ κυριαρχία καὶ ἡ δύναμις συγκεντρώσεως προσοχῆς καὶ ἡ διανοητικὴ ἐνεργητικότης καὶ ἡ βουλητικὴ λοχύς καὶ ἡ ἡθικὴ σταθερότης. "Εκαστον δύμας ἐκ

τῶν στοιχείων τούτων ἔχει ίδιαν ὑφήν, καίτοι εἰς δλα ὑπάρχει τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ δυναμισμοῦ.

Ἐκθειάζονται σήμερον ἡ δυναμικότης καὶ δυναμικός χαρακτήρ, ἢ αἱ δυναμικαὶ λύσεις, ὡς δεῖγμα συγχρονισμένης ψυχικῆς ζωῆς, ὡς παράγων γεννῶν διενδιάστας νέας συγκινήσεις καὶ ἀποκαλύπτων πλούτον μορφῶν ζωῆς. Ἡ διντίληψις δύμως περὶ ψυχῆς οὕτως διορίστως νοούμενης διδηγεῖ εἰς σύγχυσιν τοῦ θέματος. Ἀπορρίπτει τὴν ἔσωθεν κατεύθυνσιν, τὰς κωλύσεις καὶ ἀναστολὰς τὰς ἐκεῖθεν προερχομένας. Συχνὰ καλύπτει ύπὸ τὸ νεοφανὲς τοῦτο δνομα τὴν αὐθαιρεσίαν, τὴν δρᾶσιν ἀνευ αἰσθήποτε ἀνασκοπῆς. Τούτου ἐπακόλουθον εἶναι τὸ δόγμα «δρᾶσις χάριν τῆς δράσεως» καὶ «δσον περισσοτέρα αὐθαιρεσία τάσον περισσοτέρα ζωή».

Ἡ δυναμικὴ διντίληψις δὲν πρέπει νὰ παραγγωρίζῃ τὸν παράγοντα συνείδησις καὶ γγῶσις, τὸν συνεχῶς χρησιμοποιούμενον προκειμένου περὶ ψυχικῆς ζωῆς, ἀλλὰ μὴ σαφῶς προσδιοριζόμενον. Τοῦτο θὰ ἐπιχειρηθῇ εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια.